

УДК 330.341:378

Л.А. Подимова, наук. співроб.

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ
ТА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ****Л.А. Подымова**, науч. сотр.

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**ТРАНСФОРМАЦИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ
ЕВРОИНТЕГРАЦИИ И ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ****Liudmyla Podymova**, research associate

Chernihiv National Technological University, Chernihiv, Ukraine

**TRANSFORMATION OF HIGHER EDUCATION IN TERMS OF EUROPEAN
INTEGRATION AND INNOVATION DEVELOPMENT OF UKRAINE**

Досліджено основні трансформаційні процеси, що відбулися в системі вищої освіти в Україні. Проаналізовано статистичні показники діяльності вищих навчальних закладів України, варіанти фінансування вищої освіти в різних країнах. Визначено необхідність подальшого реформування системи вищої освіти в умовах глобалізації сучасного суспільства.

Ключові слова: вищий навчальний заклад, вища освіта, трансформація.

Исследованы основные трансформационные процессы, произошедшие в системе высшего образования в Украине. Проанализированы статистические показатели деятельности высших учебных заведений, варианты финансирования высшего образования в разных странах. Определена необходимость дальнейшего реформирования системы высшего образования в условиях глобализации современного общества.

Ключевые слова: высшее учебное заведение, высшее образование, трансформация.

The basic processes of transformation that have taken place in higher education in Ukraine have been investigated. The statistics of higher education institution activity and financing options of higher education in different countries have been analyzed. The importance of further reforming of higher education in a globalized modern society has been determined.

Key words: higher education institution, higher education, transformation.

Постановка проблеми. Приєднання України до Болонського процесу вимагає реформування системи вищої освіти з метою органічної інтеграції національної системи вищої освіти у світову. В Україні ці трансформаційні процеси тільки почалися, тому дослідження основних напрямів модернізації в українських вищих навчальних закладах (ВНЗ) є важливими як з теоретичного, так і з практичного погляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню ролі освіти в умовах формування економіки знань та розвитку ефективного функціонування системи освіти присвячено багато робіт як зарубіжних, так і українських учених, серед яких можна виокремити таких авторів: В. Андрущенко, В. Астахова, Г. Беккер, М. Блауг, М. Кастельс, Б. Кларк, О. Куклін, К. Корсак, В. Куценко, О. Навроцький, Т. Фініков, А. Чухно, А. Шевчук, Т. Шульц та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Останніми роками багато країн стали свідками істотних перетворень і реформ у своїх системах вищої освіти (ВО). З'являються нові типи установ, змінюється структура фінансування та управління, механізм акредитації, відбуваються реформи навчальних програм.

Сучасний університет – це вже не тільки вища школа плюс наукові дослідження, а й складна багатофункціональна структура, яка веде освітню, наукову, інноваційну діяльність, що є реальним внеском у соціально-економічний розвиток регіону, країни [1].

Трансформації, які відбуваються в суспільстві, його потребах, створення конкурентоспроможної, заснованої на знаннях економіки, призводять до того, що ВНЗ України також знаходяться у процесі постійного реформування. Україна не може залишатися осторонь від глобальних світових тенденцій освітнього простору. Однак проблеми ВНЗ у контексті змін, які відбуваються останніми десятиріччями в умовах глобалізаційних процесів суспільства, залишаються недостатньо висвітленими.

Мета статті. Аналіз трансформаційних перетворень, що відбуваються у системі ВО в Україні та визначення ролі та напрямів удосконалення діяльності сучасного університету, є метою цієї статті.

Виклад основного матеріалу. В умовах формування економіки знань необхідно усвідомлювати кардинальну потребу зрушень усіх складових суспільства в напрямі інноваційного розвитку. За даними останнього звіту Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) про глобальну конкурентоспроможність, Україна у 2014 році серед 144 країн зайняла у сфері вищої освіти та професійної підготовки – 40-е місце, у сфері формування факторів інноваційного розвитку – 92-е, за оснащеністю сучасними технологіями – 113-е місце, за показником якості освіти – 72-е, за показником співпраці університетів та виробництва в науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробках (НДДКР) – 74-е та в загальному рейтингу – 76-е місце (табл. 1).

Таблиця 1

Рейтинг України на підставі Global Competitiveness Report 2008-2009, 2009-2010, 2010-2011, 2011-2012, 2012-2013, 2013-2014, 2014-2015

Рік	Загальний рейтинг (к-ть країн)	Сфера ВО та професійної підготовки	Якість освіти	Співпраця університетів та виробництва в НДДКР	Сфера формування факторів інноваційного розвитку	Оснащеність сучасними технологіями
2008	72(134)	45	40	49	66	82
2009	82(133)	46	49	64	80	90
2010	89(139)	46	56	72	88	92
2011	82(142)	51	62	70	93	96
2012	73(144)	47	70	69	79	90
2013	84(148)	43	79	77	95	106
2014	76(144)	40	72	74	92	112

У звіті 2014–2015 відзначається, що виникла напружена геополітична ситуація. Напруженість в Україні є наслідками погіршення відносин між Росією і великою частиною західного світу. Хоча наслідки цієї напруженості ще не повністю матеріалізувалися, вони можуть викликати велике порушення у взаємозалежній глобальній макроекономічній перспективі. В загальному рейтингу Україна рухається вгору від 84-ої до 76-ої позиції, що відображає очікування, пов'язані з приходом нового уряду. Конфлікт у східній частині країни і в Криму не вплинув на результати значним чином, але, скоріше за все, вплине на конкурентоспроможність країни в майбутньому.

За оцінками експертів, Україна зберігає свою високу конкурентоспроможність завдяки двом чинникам – великому ринку та цілісній системі освіти, яка забезпечує доступ до всіх рівнів опанування знаннями. У ВЕФ вважають, що саме належний рівень освіти та добре освічене населення, розмір ринку, який є досить великим у європейському контексті, виступають основою для подальшого розвитку інноваційного потенціалу України, зміцнення та стабілізації економіки України [6].

Система вищої освіти України знаходиться у процесі постійного реформування, що зумовлено трансформаційними змінами у суспільстві, інтеграцією вітчизняної економіки у глобальний економічний простір.

Сьогодні можна відзначити, що університетська освіта набула «масового характеру».

Концепція безперервної освіти, заснована на рішеннях Лісабонського саміту Європейської Ради 2000 року, на якому був прийнятий меморандум про безперервну освіту в ЄС і формування суспільства, заснованого на знаннях, супроводжується переходом до масової підготовки фахівців вищої кваліфікації. Вища освіта стає вже потребою для практично половини населення, і університети вже не можуть існувати і діяти, як пов-

ністю незалежна академічна сила. Загальносвітова тенденція розвитку веде до того, щоб підготувати ВНЗ до ролі повноцінних господарюючих суб'єктів нової економіки.

Якщо розглядати кількісні показники, то кількість студентів дуже різноманітна у 47 країнах європейського простору. Загальна кількість варіюється у 2008/09 навчальному році (н. р.) від 754 у Ліхтенштейні і до 9 909 160 студентів у Росії (в Україні – 2 813 798). Студенти з п'яти країн з найбільшою кількістю студентів (Росія, Туреччина, Україна, Німеччина та Великобританія) становлять більше 50 %. Звичайно, зміни в чисельності студентів залежать від багатьох факторів, наприклад, від демографічних змін. Але в цілому чисельність збільшилася на третину в період з 1999 по 2009 в усіх країнах, що відображає рух у бік “масового характеру” вищої освіти [7].

У відповідь на зростання попиту на програми вищої освіти в останні десятиліття в Україні спостерігається збільшення кількості ВНЗ.

Українська система ВО станом на 2013/14 н. р. – це 325 ВНЗ III-IV рівнів акредитації (університети, академії, інститути) і 478 – I-II рівнів акредитації (технікуми, коледжі). Для порівняння, у 1990/91 н. р. в Україні було всього 149 ВНЗ, в основному, інститутів, а технікуми в систему вищої освіти взагалі не включалися. Отже, за роки незалежності кількість ВНЗ збільшилась більш ніж в 2,2 рази (табл. 2).

Таблиця 2

Дані по ВНЗ України I-IV рівнів акредитації

Навчальний рік	Кількість ВНЗ, тис. осіб			Чисельність студентів, тис. осіб		
	Всього	I-II	III-IV	Всього	I-II	III-IV
1990/91	891	742	149	1638,3	757,0	881,3
1992/93	911	753	158	1574,7	718,8	855,9
1995/96	1037	782	255	1540,5	617,7	922,8
2000/01	979	664	315	1930,9	528,0	1402,9
2005/06	951	606	345	2709,1	505,3	2203,8
2006/07	920	570	350	2786,6	468,0	2318,6
2007/08	904	553	351	2813,8	441,3	2372,5
2008/09	881	528	353	2763,8	399,3	2364,5
2009/10	861	511	350	2599,4	354,2	2245,2
2010/11	854	505	349	2491,3	361,5	2129,8
2011/12	846	501	345	2311,6	356,8	1954,8
2012/13	823	489	334	2170,1	345,2	1824,9
2013/14	803	478	325	2052,7	329,0	1723,7

Збільшення кількості ВНЗ мало об'єктивну причину. Потрібно було організувати підготовку фахівців, яких раніше не готували в українських навчальних закладах, крім цього, з'явилися нові професії та спеціальності. Найчастіше це збільшення відбувалося за рахунок поділу старих установ, виділення факультетів у незалежні установи, створення філій університетів у регіонах в окремі навчальні заклади, створення нових ВНЗ з ініціативи місцевої влади. Крім того, з'явилися ВНЗ з приватною формою власності: станом на 2013/14 н. р. їх загальна кількість – 167 установ (71 – I-II рівнів акредитації, 96 – III-IV рівнів акредитації), для порівняння, в 1995/96 н. р. – 111, а максимальна кількість приватних ВНЗ була у 2007/08 – 202 установи. Зростання кількості ВНЗ і чисельність прийнятих ними студентів в Україні розпочалося вже в 1991 році.

Контингент студентів в Україні досяг історичного максимуму в 2007/08 навчальному році – 2813,8 тис. чол. (табл. 2), тоді як у 1995/96 н. р. було 1540,5 тис. осіб. Тобто відбулося зростання в 1,83 рази. Останніми роками студентський контингент скоротився, що пов'язано з падінням народжуваності в Україні на початку 90-х років, яке тривало більше десятиліття (найменший показник у 2001 р. – 376,5 тис. осіб, тоді як у 1990 р. – 657,2 тис.

осіб, у 1992 р. – 596,8 тис. осіб). Враховуючи те, що до 2018 року кількість випускників шкіл зменшується та не буде забезпечувати навіть держзамовлення на підготовку фахівців, не кажучи вже про контрактні місця, українським ВНЗ важливо розробити стратегію щодо залучення абітурієнтів на навчання. Вже нині потреба в абітурієнтах покривається за рахунок альтернативних джерел – тих, хто з якихось причин раніше не отримав вищої освіти, хто вирішив отримати другу або третю освіту, а також іноземних студентів, кількість яких стабільно зростає (2010/11 н. р. – 38 166 осіб, 2011/12 н. р. – 42 980, 2012/13 н. р. – 49 044, 2013/14 н. р. – 59 391). Але незважаючи на зменшення абсолютних та відносних (чисельність студентів у розрахунку на 10 тис. населення – максимальний показник у 2007/08 н. р. – 606, у 2013/14 н. р. – 452) показників студентського контингенту, загалом Україна залишається серед світових лідерів у вищій освіті.

Все це не могло не вплинути на зміну цілей і цінностей вищої освіти, появу прагматизму. Вживання ВНЗ вже залежить від кількості абітурієнтів.

Поява та збільшення чисельності приватних університетів здавалось би має позитивні наслідки для економіки. Відбувається підготовка фахівців, при цьому держава заощаджує гроші на їх підготовку. Але приватні університети по суті комерційні структури, які націлені на отримання прибутку. Крім цього, наявність великої кількості ВНЗ приводить до дублювання у підготовці кадрів за багатьма спеціальностями. І сучасні університети в умовах конкурентної боротьби за споживача (абітурієнта) зацікавлені у високих показниках прийому та випуску. Тому знижують вимоги як при вступі в університет, так і у процесі навчання, що в решті негативно позначається на якості формування фахівців та на якості освіти студентів.

Таким чином, маючи позитивні показники щодо зростання кількості університетів, водночас слід відзначити, що за останні 20 років якість освіти сильно погіршилася.

Отже, якщо на звичайному ринку конкуренція – рушій прогресу, то на ринку освітніх послуг – джерело профанації. Щоб не втрачати дохід, ВНЗ не зацікавлені виключати навіть неуспішних студентів (знижується рівень вимог на іспитах, більш лояльний підхід до студентів, які відстають). Як зазначалось, у державних вищих навчальних закладах наростає тенденція збільшення платної освіти. Для залучення більшої кількості абітурієнтів необхідно підвищувати статус ВНЗ, відкривати нові спеціальності та підтримувати спеціальності, що вважаються високооплачуваними і престижними, серед яких залишаються юриспруденція та економіка. Але аналіз ринку праці не проводиться, тому останніми роками кількість випускників у рази перевищує дійсний попит ринку на цих спеціалістів.

За оцінками міжнародних експертів, якість освіти в Україні значно погіршилася: якщо у 2008 р. Україна була на 40-му місці, то в 2014 р. спустилася на 72-е (табл. 1).

Наступна трансформація – це зміна джерел фінансування вищої освіти в Україні. Це притаманно не тільки Україні – у всіх країнах світу уряди прагнуть піти від всезростаючого тягаря прямого фінансування системи вищої освіти. Основними джерелами фінансування ВНЗ в Україні є кошти державного та місцевих бюджетів, кошти юридичних та фізичних осіб, громадських організацій і фондів, спонсорські і благодійні внески та пожертвування, плата за додаткові освітні послуги та інші послуги, що надаються ВНЗ. Перспективним серед джерел фінансування ВНЗ різних форм власності в Україні є цільове фінансування міжнародних організацій та оплата за навчання іноземних студентів. Оскільки бюджетних коштів для покриття навіть основних витрат ВНЗ постійно не вистачає, університети змушені залучати додаткові джерела фінансування. Так, у державних ВНЗ набула подальшого поширення контрактна система навчання і більшість студентів навчаються власним коштом, сплачуючи високу плату за навчання (табл. 3).

Таблиця 3

Розподіл студентів за джерелами фінансування

Чисельність та питома вага студентів		Джерела фінансування			
		Державний бюджет	Місцевий бюджет	Органи державної влади, юридичні особи	Фізичні особи
2009/10	Чисельність студентів, осіб	952588	98591	8707	1539540
	Питома вага студентів, %	36,7	3,8	0,3	59,2
2010/11	Чисельність студентів, осіб	945548	100304	8752	1436684
	Питома вага студентів, %	38,0	4,0	0,3	57,7
2011/12	Чисельність студентів, осіб	905847	97973	9277	1298460
	Питома вага студентів, %	39,2	4,2	0,4	56,2
2012/13	Чисельність студентів, осіб	893230	96329	6859	1173723
	Питома вага студентів, %	41,2	4,4	0,3	54,1
2013/14	Чисельність студентів, осіб	874781	95791	8184	1073922
	Питома вага студентів, %	42,6	4,7	0,4	52,3

Навчальні заклади змушені перетворюватися, по суті, в підприємницькі структури, самостійно вишукувати кошти для існування і розвитку.

У країнах Європи в 1990-х рр. почалося реформування наявних систем фінансування державних університетів. При цьому звертається увага не тільки на надання більшої самостійності в управлінні власними ресурсами та витрачання коштів, а й на такий фактор, як стимулювання університетів на те, щоб вони розробляли власні стратегії, спрямовані на розвиток інноваційної діяльності університету.

Незважаючи на необхідність перебудови структури фінансування університетів, у більшості країн Організації економічної співпраці та розвитку (ОЕСР) держави продовжують фінансувати не менше 70 % всього обсягу бюджетів навчальних закладів. Американські вчені у сфері економіки вищої освіти, аналізуючи дані про роботу провідних світових ВНЗ, доводять, що ключовим фактором високої якості вищої освіти є належне бюджетне фінансування. Саме бюджетне, оскільки вища освіта в кінцевому підсумку виробляє «суспільні блага» і виконує некомерційні завдання. При цьому розвиток тих чи інших форм і методів залучення позабюджетних джерел залежить від багатьох обставин, що диктуються як можливостями конкретного навчального закладу, так і державною політикою [1].

Розглянемо сучасні напрями і тенденції фінансування вищої освіти в різних країнах [2; 4].

Грошові кошти ВНЗ Великобританії виділяються у формі грантів. Враховуються показники прийому студентів, трудомісткості і матеріаломісткості їх навчання, а також проголошені урядом пріоритети у сфері освіти. Також університети Великобританії отримують фінансування з різних суспільних і приватних джерел. Найбільше джерело фінансування – уряд.

Університетам пропонується формувати власні фонди і здійснювати більш тісну співпрацю з бізнесом, розвивати власні університетські структури з комерціалізації результатів досліджень та університетських знань, насамперед, через оптимізацію схем передачі університетами знань та інновацій у промисловість.

У Німеччині вища освіта фінансується державою на трьох рівнях: федеральному, регіональному (землі) і місцевому (муніципалітети). Основним джерелом державного фінансування виступають уряди земель, які володіють повною автономією в питаннях розвитку системи освіти та управління діяльністю навчальних закладів. Бюджети університетів складаються на основі якісних показників, таких як: чисельність випускників і тривалість їх навчання, додаткові фінансові надходження на дослідження з недерж-

жавних джерел, кількість захищених дисертацій, чисельність студентів першого ступеня навчання і кількість ставок наукового персоналу.

Залучення позабюджетних коштів обмежено, оскільки не стягується плата за навчання (навіть з іноземних студентів). Тому додаткові надходження університетам йдуть в основному за рахунок оплати виконання науково-дослідних робіт (НДР) для зовнішніх замовників, а також оплати за виконання досліджень та інших робіт на замовлення федеральних і регіональних влад. Таким чином, найбільш істотне значення позабюджетні надходження мають для розвитку досліджень університетів. Додаткове фінансування може бути спрямоване на підвищення кваліфікації, розвиток міжнародної діяльності та на реалізацію інноваційних програм (проектів).

Університети Бельгії отримують основну частку коштів у вигляді так званих експлуатаційних фондів, розмір яких залежить від чисельності прийнятих студентів. Інша частина бюджету формується за рахунок грантів уряду, що виділяються на організацію НДР. Цими фінансовими ресурсами університети можуть розпоряджатися вільно.

В Італії враховуються три групи показників: кількість студентів; результати педагогічної діяльності; обсяги і результати науково-дослідної роботи.

Основна мета – збільшити доходи університету за рахунок диверсифікації недержавних джерел фінансування. Важлива роль відводиться фінансуванню з недержавних джерел проектної і дослідницької діяльності. Держава цю діяльність практично не фінансує. Винятком є індивідуальні гранти, надані молодим ученим. Зростання обсягу недержавного фінансування сприяє більшій залежності від зовнішніх інвесторів і відсутності у ВНЗ впевненості у сталому розвитку. Крім того, у ВНЗ змінилися принципи найму професорсько-викладацького складу (ПВС). Здійснюється перехід на контрактну форму найму ПВС. Передбачається, що переважання частки «контрактників», що працюють за договорами, над «кадровими» професорами та дослідниками позитивно вплине на загальну динаміку викладацької та дослідницької діяльності, створюючи умови для розширення взаємодії університетів і неурядових інвесторів.

У Нідерландах університети отримують фінансування з трьох джерел. Перший потік йде безпосередньо від Міністерства освіти. Другий потік фінансування надходить через систему Голландської організації з наукових досліджень. Третій потік становлять надходження від приватних компаній, Європейського Союзу, некомерційних організацій і від студентів як плати за навчання. Обсяг державного фінансування університетів залежить від якісних показників їх діяльності.

У США державні освітні установи велику частину коштів отримують з приватних джерел та плати студентів за навчання.

В Японії діють три моделі фінансування ВНЗ: приватне фінансування без залучення державних фондів, державне фінансування без залучення приватних коштів, змішане фінансування. Політика великого бізнесу останнім часом була орієнтована на збільшення фінансової допомоги університетам. Компаніям було дозволено створювати свої кафедри в університетах. Кооперація бізнесу та освіти, інтеграція наукових центрів та університетів, адміністративна автономія ВНЗ – це основні досягнення реформи освіти в Японії. Зниження урядового контролю і зростання університетської автономії створили умови для підвищення відповідальності університетів, які у сформованих умовах можуть розробляти і реалізовувати стратегії власного розвитку.

Отже, в багатьох країнах світу в системі фінансування ВНЗ перехід від безумовного урядового фінансування до диверсифікованих неурядових джерел став головною тенденцією.

В Україні до початку 1990-х рр. вища освіта фінансувалося виключно з державного бюджету і була практично безкоштовною для населення.

Але зважаючи на стрімке зростання кількості ВНЗ та студентів, державне фінансування не могло витримати настільки великого навантаження. Обмеження фінансування державою ВНЗ, зниження кількості випускників шкіл, скорочення державного замовлення на випускників ВНЗ, підвищення конкуренції між університетами України, вплив агітаційної роботи закордонних університетів призводить до проблеми наповненості студентами, яка може привести до скорочення чисельності ППС і наукових співробітників.

Для створення реальних конкурентних умов між ВНЗ необхідно надати їм більшу автономію. Для підтримання балансу функціонування університетів у новій системі автономізація ВНЗ має відбуватися паралельно з посиленням вимог до якості освіти. Автономізація університетів має проявлятися у підвищенні самостійності у всіх сферах управління. ВНЗ сам зможе визначати свою адміністративну, фінансову, кадрову політику, планувати прийом студентів, самостійно формувати зміст та обсяги навчальних курсів та визначати пріоритетні напрямки наукових досліджень.

Новий Закон України «Про вищу освіту» визначив як пріоритетний напрямок підвищення якості вищої освіти. Одним із принципів Болонських реформ є досить жорсткі вимоги до якості підготовки фахівців з вищою освітою. Тому автономізація ні в якому разі не повинна сприйматися як повна незалежність ВНЗ від держави, а державні вимоги, на підставі яких ВНЗ організують навчально-виховний процес, мають бути сформовані таким чином, щоб виконати вимоги до якості освіти і, крім того, врахувати потреби й інтереси регіону, області. Держава і суспільство зацікавлені в забезпеченості країни робочою силою, рівень кваліфікації якої відповідає потребам соціального та економічного розвитку.

Крім державних вимог, до молоді, що закінчила ВНЗ, висуваються вимоги і з боку безпосередніх роботодавців, зацікавлених в якісному фахівці. В результаті, система вищої освіти, готуючи спеціалістів для ринку праці, повинна враховувати не тільки державне замовлення, але й орієнтуватись на конкретних замовників.

Надання університетам більшої самостійності у проведенні своєї організаційної та фінансової політики змушує їх конкурувати між собою за бюджетні кошти, та більш активно використовувати позабюджетні джерела фінансування (до яких відносяться кошти юридичних і фізичних осіб, одержання прибутку від проведення госпрозрахункової діяльності, плати за додаткові освітні послуги та інші послуги, що надаються ВНЗ) для забезпечення своїх потреб. Серед першочергових проблем, які повинні вирішити університети для збільшення фінансової незалежності, виділяються проблеми гармонійного поєднання науки і викладання.

Зважаючи на те, що вищі навчальні заклади все більш залучаються в систему взаємин ринкового типу при постійному зростанні конкуренції як на внутрішньому ринку освітніх послуг, так і на міжнародному (можливість навчання української молоді в закордонних університетах), їм необхідно освоювати нові підходи та технології, включаючи вміння аналізувати ринок, розробляти відповідні ринкові стратегії, встановлювати конкурентоспроможні ціни на свої послуги. Крім цього, в українських університетах недостатньо налагоджена співпраця з комерційними структурами під час виконання науково-дослідних робіт, спостерігається низька ефективність освітніх закладів в інноваційних дослідженнях, інтеграції в міжнародні освітні та наукові мережі, в мобільності викладачів і студентів. На сьогодні існує проблема ефективності розподілу та використання державних коштів, спрямованих на вищу освіту. При розподілі державних коштів необхідно враховувати рейтинги ВНЗ, а при оцінюванні якості освіти доцільно застосовувати системний підхід. На якість освіти впливає й занепад науково-дослідної діяльності. Світові рейтинги враховують ці показники при оцінюванні якості освіти, а в

України вони низькі. Європейська спільнота приділяє значну увагу розвитку співпраці між науковими установами, університетами та підприємствами. Для того, щоб залишатися привабливими та підвищувати свій статус, університети повинні бути відкритими для бізнесу та міжнародного співробітництва, яке також може допомогти використовувати нові засоби обміну знаннями, зокрема, через науково-пошукову співпрацю з бізнесом [5]. Це співробітництво може розглядатися як додаткове джерело доходу для ВНЗ, може сприяти збільшенню як кількості, так і якості університетських досліджень. Залучення бізнес-структур до досліджень освітніх установ допоможе зорієнтувати дослідження та освітню діяльність до потреб суспільства та надасть досвід щодо діяльності з передачі знань. Така взаємодія допомагає сприянню міжгалузевій мобільності, що здійснюється через тимчасові обміни персоналу, а також завдяки залученню молодих фахівців у промисловості, а все це підвищує статус навчального закладу.

Висновки і пропозиції. Для того, щоб Україна могла конкурувати у глобальному економічному просторі, необхідна якісна освіта. Незважаючи на високий освітній потенціал українського суспільства, державі необхідно звернути увагу на якісну складову освіти за умови збереження і примноження національних освітніх традицій. Діяльність вищих навчальних закладів здійснюється сьогодні в умовах зростаючої конкуренції. ВНЗ необхідно орієнтуватися на запити ринку праці та сучасні потреби суспільства, економіки України. Стратегічними пріоритетами розвитку вищої освіти в Україні є трансформація кількісних показників освітніх послуг у якісні. Для реального збільшення обсягу фінансування освіти необхідно створити відповідні умови для стимулювання активізації участі бізнесу в освітній сфері. Загальноосвітні тенденції розвитку освіти вимагають модернізації державної освітньої політики, оновлення структури і змісту вищої освіти в Україні. Організаційна структура має зберегти для університетів їх наукову орієнтованість та вагому частку державного фінансування освітньої діяльності та наукових розробок, але, крім державного фінансування, ВНЗ потрібно розробити стратегію щодо залучення коштів з інших джерел та спрямувати дослідження таким чином, щоб зацікавити бізнес-партнерів. Для цього потрібно залучати до управління університетами висококласних менеджерів зі специфічними знаннями та вміннями управління розвитком освіти і науки з перспективою налагодження співпраці з бізнес-структурами та промисловістю.

Список використаних джерел

1. *Захарін С.* Чи потрібна поголовна вища освіта? [Електронний ресурс] / Сергій Захарін. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/EDUCATION/chi-potribna-pogolovna-vischa-osvita_.html.
2. *Лукичев Г. А.* Системы финансирования высшего образования в зарубежных странах : учеб. пособие / Г. А. Лукичев, В. М. Филиппов. – М. : РУДН, 2008. – 194 с.
3. *Чухрай Н. І.* Академічне підприємництво за кордоном та в Україні / Н. І. Чухрай // Вісник національного університету «Львівська Політехніка». Серія: Менеджмент та підприємництво в Україні: Етапи становлення і проблеми розвитку. – 2011. – № 714. – С. 448–458.
4. *Юрга В. А.* Структура и механизмы финансирования системы высшего профессионального образования как условие инновационного развития высшей школы (российский и зарубежный опыт) / В. А. Юрга // Сибирская финансовая школа. – 2011. – № 3. – С. 183–188.
5. *Communication from the European Commission.* Improving knowledge transfer between research institutions and industry across Europe: embracing open innovation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/com2007182_en.pdf.
6. *The Global Competitiveness Report 2014-2015* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf.
7. *The European Higher Education Area in 2012: Bologna Process Implementation Report.* Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, 2012. – Mode of access : http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/EC-30-12-534/EN/EC-30-12-534-EN.PDF.